

DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.106-116
УДК 343.32 (477)

Мовчан Р. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Бурда П. О., аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)
e-mail: burdapo@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3541-2176>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СИСТЕМНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено критичне осмислення рішення Верховної Ради України про запровадження кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення військово значущої інформації, за наслідком чого була отримана науково обґрунтована відповідь на питання про узгодженість цього кроку з розробленими в кримінально-правовій доктрині загальноправовими системними принципами криміналізації.

Доведено, що хоча криміналізація аналізованого діяння і призвела до обмеження конституційного права на вільне поширення інформації (ст. 34 Конституції України), однак такий крок був абсолютно виправданим не лише з соціального погляду, але й має конкретне правове, у тому числі й конституційно-правове підґрунтя. Серед іншого, цей висновок аргументований посиланням, по-перше, на ч. 3 ст. 34 Конституції України, у якій указано, що право на вільне поширення інформації може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, по-друге, ст. 64 Основного Закону, якою допускається обмеження (із зазначенням строку дії цих обмежень) конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також наведено вичерпний перелік прав і свобод, що не можуть обмежені, до числа яких не потрапило право на вільне поширення інформації.

Обґрунтовано, що доповнення Кримінального кодексу України новою ст. 114-2 не суперечить нормам жодної з інших галузей вітчизняного законодавства.

Зважаючи на те, що передбачене ст. 114-2 Кримінального кодексу України обмеження прав людини, по-перше, допускається національним законодавством, по-друге, переслідувало мету захисту саме національної безпеки, висновується, що ухвалення аналізованого в статті рішення було здійснено в суворій відповідності і з принципом міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації.

Наприкінці статті визначені перспективні напрями подальших наукових розвідок у відповідній царині.

Ключові слова: загальнотеоретичні засади, інформація, військово значуща інформація, права людини, обмеження прав людини, несанкціоноване поширення, криміналізація, агресія, війна, військовий стан.

Постановка проблеми. 24 березня 2022 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений новою ст. 114-2. За задумом парламентаріїв, саме ця норма була покликана забезпечувати ефективну кримінально-правову протидію вкрай шкідливим в умовах розпочатої широкомасштабної рашистської навали проявам несанкціонованого поширення так званої військово значущої¹ інформації.

¹ Використання нами цього термінологічного звороту пояснюється мотивами зручності, зокрема, необхідністю більш лаконічного позначення тих громіздких формулювань, які вжиті в чинній ст. 114-2 КК. Наразі відповідне формулювання, яке у 2022 р. вперше було запропоноване одним з авторів цих рядків [1; 2], активно використовується й іншими вітчизняними криміналістами [3].

Однак попри те, що з часу появи аналізованої кримінально-правової новели минуло вже понад два роки, на сторінках юридичної літератури й досі не вщухають дискусії з приводу виправданості ухвалення розглядуваного рішення. Зокрема, вітчизняними правниками періодично ставиться питання з приводу того, чи не призвело відповідне рішення до порушення закріпленого нормами міжнародного права та релевантними приписами вітчизняного законодавства права людини на інформацію. Інакше кажучи, ідеться про питання наявності теоретичного та законодавчого підґрунтя, системно-правову несуперечливість криміналізації поведінки, описаної в ст. 114-2 КК, зокрема відповідність розглядуваного кроку Верховної Ради України (далі – ВРУ) загальноправовим принципам криміналізації діянь, до числа яких традиційно відносять принципи конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості, міжнародно-правової необхідності й допустимості, а також принцип процесуальної здійсненності переслідування. Необхідністю вирішення цього питання й обумовлена актуальність написання цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлювались у працях М. Акімова, В. Батиргарєєвої, В. Бондаря, О. Будяченко, М. Дубняка, Д. Євтеєвої, З. Загиней-Заболотенко, В. Киричка, А. Лапкіна, В. Мисливого, К. Новікової, В. Олійника, А. Політової, Ю. Пономаренка, М. Рубашенка, О. Самчинської, А. Сердечної, Л. Тимофєєвої, О. Тугарової, М. Хавронюка та деяких інших. Водночас маємо констатувати, що питання теоретичних основ обмеження права людини на інформацію в умовах воєнного стану під кутом системно-правової несуперечливості в працях згаданих фахівців розглядалося лише фрагментарно.

Формулювання цілей. Метою пропонованого дослідження є критичне осмислення рішення ВРУ про запровадження кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення військово значущої інформації, за наслідком чого має бути отримана науково обґрунтована відповідь на питання про узгодженість цього кроку з розробленими у кримінально-правовій доктрині загальноправовими системними принципами криміналізації.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до характеристики описаних у попередньому абзаці принципів, передусім варто нагадати, що для криміналізації діяння мають ураховуватись абсолютно всі (без жодного винятку) галузі права. Водночас, навіть визнаючи справедливість цього аксіоматичного положення, паралельно хотілося б наголосити на тому, що у вітчизняному правовому полі існує лише один закон, котрий був наділений статусом Основного Закону нашої держави та має найвищу юридичну силу – це Конституція України, якій мають відповідати всі прийняті в нашій державі закони та інші нормативно-правові акти (її ст. 8). З урахуванням цього стає очевидним, що для криміналізації будь-якого діяння найперше має бути з'ясовано те, чи не суперечить такий крок приписам Конституції України (*принцип конституційної адекватності криміналізації*).

В одній із раніше опублікованих робіт нами вже було доведено, що криміналізація аналізованого діяння, хоча й призвела до обмеження конституційного права на вільне поширення інформації (ст. 34 Конституції України), однак, зважаючи на цінність охоронюваних ст. 114-2 КК благ, такий крок із *соціального* погляду був абсолютно виправданим [4].

Однак не менш, а з погляду характеристики саме системно-правових принципів криміналізації ще більш важливо те, що відповідне рішення ВРУ має й конкретне *правове*, у т. ч. конституційно-правове підґрунтя. Зокрема, ідеться:

а) як про «спеціальну» ч. 3 ст. 34 Конституції України, у якій вказується на те, що право на вільне поширення інформації може бути обмежено законом в інтересах

національної безпеки, яка і є основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 114-2 КК;

б) так і про «загальну» ст. 64 Основного Закону нашої держави, якою / у якій:

– по-перше, допускається обмеження (із зазначенням строку дії цих обмежень) конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного або надзвичайного стану, тобто того часу, який виступає обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 114-2 КК;

– по-друге, був наведений вичерпний перелік прав і свобод, які не можуть обмежені, до списку яких не потрапило право на вільне поширення інформації.

Крім того, не варто забувати й про ст. 17 Конституції України, у якій проголошено, що захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Визнаючи, що Конституція України допускає можливість обмеження певних конституційних прав (зокрема, права на вільне поширення інформації), водночас необхідно пам'ятати про резонні зауваження фахівців, які застерігають, що в умовах воєнного стану може виникнути загроза непропорційності такого обмеження та відвернутої шкоди. Саме тому чинне законодавство України й акти міжнародно-правового регулювання містять низку важливих гарантій охорони прав і свобод людини і громадянина [5, с. 51]. Зокрема, зважаючи в т. ч. і на наведені вище конституційні положення, юристами було розроблено трискладовий тест, який дає змогу визначити, чи було застосовуване в умовах воєнного стану обмеження прав і свобод людини правомірним. Зміст цього тесту (у будь-яких його варіаціях) загалом зводиться до відповіді на три питання:

1) чи ґрунтувалося обмеження прав людини на законі (законність втручання в царину прав людини);

2) чи була легітимна мета такого обмеження;

3) чи було таке обмеження пропорційним меті, яка переслідується [6, с. 35; 7, с. 94–95].

Позитивні відповіді на два останні питання ми вже отримали раніше, а саме під час аналізу принципів:

– конституційної адекватності, коли було з'ясовано, що передбачене ст. 114-2 КК обмеження права на поширення інформації в умовах воєнного стану спрямоване на забезпечення національної безпеки, допустимість чого прямо визнається Конституцією України (ч. 3 ст. 34, ч. 2 ст. 64);

– співмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, під час характеристики якого було доведено, що в сучасних умовах таке обмеження було абсолютно виправданим та своєчасним [4].

Тому далі ми сконцентруємо свою увагу на вирішенні першого з поставлених вище питань, отримання відповіді на яке тісно пов'язане з наступним принципом криміналізації – *принципом системно-правової несуперечливості криміналізації діяння*. Зміст цього принципу полягає в необхідності усвідомлення таких двох моментів: а) чи не суперечить кримінально-правова норма приписам інших галузей законодавства, а також (що і є змістом озвученого раніше питання) чи не оголошує вона кримінально протиправним таке діяння, яке дозволено як правомірне іншим чинним законом; б) чи не суперечить криміналізація діяння іншим положенням КК [8, с. 16].

Проаналізувавши чинне законодавство, можемо констатувати, що криміналізація передбаченого ст. 114-2 КК діяння не суперечить приписам жодного з нормативно-правових актів, які входять у його розгалужену систему. Зокрема, у цьому контексті варто пригадати хоча б положення:

1) ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію» та ч. 2 ст. 4 Закону України «Про медіа», які допускають обмеження права на інформацію, складовою якого є і право на її поширення, в інтересах у т. ч. національної безпеки та територіальної цілісності. Серед іншого, тут варто процитувати положення Закону України «Про медіа», у якому зазначається, що права на свободу вираження поглядів і переконань, свободу поширення, обміну й отримання інформації, свободу діяльності суб'єктів у сфері медіа, у т. ч. вільного визначення змісту інформації, можуть бути обмежені передусім саме в інтересах національної безпеки та за умови, що таке обмеження є пропорційним (ненадмірним) щодо поставленої мети (ч. 1 та ч. 2 ст. 4);

2) ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у якій зазначається, що воєнний стан – це такий особливий правовий режим, що передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

При цьому надалі у відміченому Законі вказується на те, що правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та *Указ Президента України* про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений ВРУ;

3) зважаючи на попереднє, ми неодмінно маємо згадати й про Закон України від 24 лютого 2022 р. «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та всі наступні Закони, якими, власне, було затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (як і всі подальші укази про продовження строку дії воєнного стану в Україні) і у яких, враховуючи вимоги ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було чітко та послідовно зазначено:

– обґрунтування необхідності введення воєнного стану, тобто військова агресія РФ проти України;

– межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться, – на території всієї України, з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб (із наступним продовженням цього терміну відповідно до прийдешніх указів);

– завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади й органів місцевого самоврядування щодо запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану – здійснення передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходів і повноважень, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення й інтересів держави;

– завдання суб'єктів забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних і територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період;

– вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини та громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень – права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», потенційна можливість яких була розповсюджена на період дії правового режиму воєнного стану;

– інші питання, що впливають із цього Закону, до яких, наприклад, потрібно віднести вказівку на те, що:

а) обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування необхідно утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню в запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

б) а МЗС України – забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

Водночас маємо звернути увагу на вже відмічений у юридичній літературі факт того, що криміналізація поширення передбаченої ст. 114-2 КК інформації відбулася без встановлення в регуляторному законодавстві заборони на її поширення [9, с. 147; 3, с. 107]. І якщо одні юристи (Ю. Пономаренко) просто не схвалюють такий стан речей [3, с. 107], то інші – прямо називають його істотним системним недоліком чинного законодавства. Зокрема, у цьому контексті передусім пригадуються зауваження Д. Євтеєвої та А. Лапкіна, котрі зазначають, що будь-яка інформація вважається такою, що перебуває у вільному доступі, за відсутності спеціальних встановлених законом обмежень щодо її поширення. Щодо інформації, про яку йдеться у ст. 114-2 КК, то вона не віднесена відповідними законами ані до державної таємниці, ані до інформації з обмеженим доступом, хоча заборона на її поширення міститься в розглядуваній нормі. «При цьому, – переконані фахівці, – однак, Закон про кримінальну відповідальність не може визнаватися спеціальним законодавчим актом, який визначає режим доступу до інформації, зокрема визнання тих чи інших відомостей інформацією з обмеженим доступом» [10, с. 217–218].

Подібну думку свого часу висловили й експерти ГНЕУ ВРУ. Зокрема, за наслідком розгляду законопроекту № 8218, яким пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про «вогневе ураження об'єктів критичної інфраструктури» (умовне формулювання), парламентські юристи зазначили, що в проекті фактично пропонується криміналізувати дії, які за чинним регулятивним законодавством є цілком законними. Натомість спеціалісти акцентували увагу на тому, що криміналізації має передувати внесення до регулятивних законодавчих актів (про інформацію та/або про правовий режим воєнного стану) положень, які б обмежували вільне поширення відповідної інформації в період дії воєнного стану. «Більше того, – завершують свою думку правознавці, – відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію», до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені відомості про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей. А вогневе ураження певних об'єктів на території України, повне чи часткове руйнування чи пошкодження будівель, загибель або травми людей цілком можуть розглядатись як надзвичайні ситуації».

Однак вважаємо, що більш аргументованою є позиція вчених, які, з одного боку, хоча й теж погоджуються з необхідністю прийняття відповідного регулюючого акта, але паралельно із цим визнають, що обмеження конституційних прав може здійснюватися також шляхом встановлення кримінальної відповідальності за вчинення певних діянь без попереднього внесення змін до інших нормативних актів, які регулюють відповідні суспільні відносини [9, с. 147]. Що ж до закидів спеціалістів ГНЕУ ВРУ відносно того, що відповідно до Закону України «Про інформацію» «до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені відомості про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть ста-

тися і загрожують безпеці людей», то варто нагадати (хоча у своєму висновку про це ж саме пишуть і парламентські експерти), що інші положення цього самого нормативно-правового акта допускають можливість порушення права на інформацію саме в інтересах національної безпеки, що й має місце в ст. 114-2 КК.

Разом усі наведені положення дають підстави стверджувати, що ухвалення Закону від 24 березня 2022 р. не суперечить нормам жодної з інших галузей вітчизняного законодавства. Але чи достатньо самого лише попереднього висновку для констатації того, що під час прийняття аналізованого кроку не було допущено порушень принципу системно-правової несуперечливості криміналізації? Вочевидь, ні, адже за результатами дослідження розглядуваного принципу має бути отримана відповідь не лише на питання про те, чи не суперечить криміналізація нормам інших галузей законодавства, але й про те, чи узгоджується таке рішення з іншими положеннями самого КК. І саме тому хотілося б пригадати резонні зауваження М. Хавронюка, висловлені ним за наслідком розгляду Закону від 24 березня 2022 р. Аналізуючи зміст останнього, учений, зокрема, звернув увагу на те, що його ухвалення призвело не лише до появи ст. 114-2, але й до редагування ч. 4 ст. 68 КК, відповідно до оновленої редакції якої довічне позбавлення волі може бути застосоване в т. ч. і за готування до злочину або замах на злочин, передбачений ст. 114-2 КК. «І це при тому, – дивується науковець, – що санкції цієї статті не передбачають покарання у виді довічного позбавлення волі навіть за закінчений злочин» [11].

Зважаючи на це, раніше доводилося констатувати неузгодженість положень ч. 4 ст. 68 та ст. 114-2 КК, і, як наслідок, часткове порушення принципу системно-правової несуперечливості криміналізації, яке під час ухвалення аналізованого рішення було допущено народними депутатами України. Водночас маємо зазначити, що з набранням чинності Законом від 13 липня 2023 р. із ч. 4 ст. 68 КК нарешті було видалено згадування про ст. 114-2 КК, що повністю вирішило відповідну проблему.

Як відомо, систему права утворюють не лише положення чинного національного законодавства, а й підписані від імені України міжнародні договори, які стають частиною системи законодавства лише після їхньої ратифікації. Зважаючи на це, О. О. Пашенко резюмує, що під системно-правовою несуперечливістю криміналізації треба розуміти узгодженість відповідної кримінально-правової норми не лише з системою внутрішньо-національного, а й міжнародного права (*принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації*) [12, с. 194–195].

Вище вже було зазначено про те, що право на інформацію гарантується не лише Конституцією та іншими законами України, а й низкою міжнародних документів. Зокрема, ст. 19 Загальної декларації прав людини (1948 р.) закріплює право кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення, яке передбачає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Фактично те ж саме право, яке, щоправда, іменується правом не на свободу переконань, а на свободу вираження поглядів, гарантується й ч. 1 ст. 10 Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод (1950 р.).

Водночас у контексті вирішуваних у цій статті завдань для нас найважливіше значення має те, що, як і вітчизняне законодавство, згадані основоположні міжнародні документи з прав людини допускають можливість обмеження відповідних прав. При цьому, якщо ч. 2 ст. 29 Декларації прав людини містить лише загальне положення про те, що людина може зазнати тільки тих обмежень своїх прав, які передбачені законом і спрямовані на забезпечення загального добробуту в демократичному суспільстві, то в ч. 2 ст. 10 Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод уточнюються

й цілі такого обмеження, найперше місце у списку яких посідають інтереси національної безпеки та територіальної цілісності держави. Враховуючи ж те, що передбачене ст. 114-2 КК обмеження прав людини, по-перше, допускається національним законодавством, що було доведено під час аналізу принципів конституційної адекватності та системно-правової несуперечливості криміналізації, по-друге, переслідувало мету захисту саме національної безпеки, є підстави висновувати, що ухвалення Закону від 24 березня 2022 р. було здійснено в суворій відповідності з принципом міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації.

Як відомо, криміналізація не може здійснюватися без урахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки. Саме цими положеннями продиктована необхідність дотримання в разі криміналізації і *принципу можливості здійснення процесуального переслідування*.

Правозастосовна практика виробила низку вимог, яких варто дотримуватися для досягнення зазначеної мети.

По-перше, за жодних обставин не повинно бути криміналізованим діяння, яке потребує доказування всіх суттєвих моментів суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

По-друге, криміналізувати можна лише ті діяння, які піддаються виявленню й реєстрації, а особи, які їх вчинили – встановленню. Інакше кажучи, кримінально-правовому регулюванню підлягає лише поведінка, що за своїм характером доступна зовнішньому контролю, а тим самим і піддається доведенню.

По-третє, криміналізувати потрібно лише ті діяння, розслідування й судовий розгляд яких може бути здійснено законними засобами [13, с. 201].

Екстраполюючи ці положення на проблематику нашого дослідження, маємо послідовно зазначити, що:

а) характер передбаченого ст. 114-2 КК діяння є таким, який не потребує особливих зусиль щодо доведення умислу на їхнє вчинення. Звичайно, суто теоретично можна уявити ситуацію, коли особа апелює до того, що здійснене нею поширення відповідної інформації було випадковим. Однак очевидно, що такі аргументи мають бути спростовані в порядку стандарту доказування «поза розумнім сумнівом»;

б) уже постфактум можна стверджувати, що на практиці не викликає жодних проблем ні виявлення, ні реєстрація значної частки випадків несанкціонованого поширення військово значущої інформації, на що красномовніше за інше вказують офіційні дані щодо значної кількості кримінальних проваджень, які були відкриті за ст. 114-2 КК, а також числа справ, розслідування яких завершилося врученням особам повідомлення про підозру та наступним їх направленням до суду;

в) на думку О. Будяченко, доказування факту вчинення аналізованих дій може бути ускладнене ідентифікацією особи, яка поширила відповідну інформацію у відкритих джерелах. Як приклад дослідниця вказує на те, що в мережі Facebook не завжди відбувається підтвердження автентичності особи на підставі офіційних документів; не сприяє цьому й можливість придбання в Україні стартового пакета оператора мобільного зв'язку без пред'явлення паспорта тощо [14, с. 155].

Однак, зважаючи на все ту ж статистику, можемо констатувати, що на сьогодні судові та правоохоронні органи мають всі можливості для розслідування й розгляду відповідних справ за допомогою суто законних засобів. Зокрема, вивчивши матеріали тих проваджень, які не закінчувались укладенням угоди про визнання винуватості, можемо зазначити, що під час доведення вини правозастосовчі органи спираються на:

– протоколи за результатами проведення негласних слідчих дій. Наприклад, ідеться про зняття інформації з електронних інформаційних систем, за допомогою яких вста-

новлюється й фіксується факт використання особою мобільного телефона, зокрема і з номером, який зареєстрований у відповідному месенджері;

– протоколи про результати візуального спостереження за особою, якими підтверджується той чи інший факт;

– протоколи оглядів, за допомогою яких фіксуються відповідні діалоги винних і розміщення на гаджетах тих чи інших фото або відео;

– протоколи та відеофіксації обшуків, під час яких нерідко вилучається відповідна комп'ютерна техніка, телефони тощо.

До речі, саме всі зазначені вище протоколи дають можливість багато в чому вирішити позначену О. Будяченко проблему ідентифікації особи, яка поширила відповідну інформацію:

– висновки експертів, які, наприклад, засвідчують наявність на гаджеті відповідного програмного забезпечення, необхідного для поширення інформації;

– запити та відповіді на запити тощо [15; 16; 17].

Усі зазначені положення переконали нас у тому, що під час криміналізації передбачених ст. 114-2 КК діянь жодну із зазначених вимог не було порушено, а отже, загалом було враховано принцип можливості здійснення процесуального переслідування. Що ж до зробленого застереження «загалом», то його ми вимушені були зробити передусім через складність доведення такої кваліфікуючої ознаки досліджуваних складів, як «спричинення тяжких наслідків» (ч. 3), а точніше, того, що ці наслідки настали саме через несанкціоноване поширення відповідної інформації, а не якісь інші причини (причиновий зв'язок). Утім, матеріали конкретних проваджень за ч. 3 ст. 114-2 КК (за ознакою настання тяжких наслідків) засвідчують, що завдяки стандарту доведення «поза розумнім сумнівом» правозастосовчі органи мають можливість частково розв'язувати й цю проблему [16].

Висновки. Отже, за результатами критичного осмислення рішення ВРУ про запровадження кримінальної відповідальності за таку поведінку, як несанкціоноване поширення військово значущої інформації, можна констатувати повну відповідність цього кроку розробленим у кримінально-правовій доктрині загальноправовим системним принципам криміналізації діянь.

Водночас вважаємо, що за результатами спеціальних досліджень має бути вирішено питання про виправданість виділення в межах ст. 114-2 КК двох окремих частин, присвячених регламентації відповідальності за несанкціоноване поширення специфічних різновидів військово значущої інформації, а також оптимальність конструювання розглядуваних кримінально-правових норм. Саме проведення досліджень подібного ґатунку і варто визнати одним із перспективних напрямів подальших наукових розвідок у відповідній царині.

Використані джерела:

1. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330.

2. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 242 с.

3. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України*. 2022. № 11. С. 100–117.

4. Бурда П. О. Про соціальну обумовленість криміналізації несанкціонованого поширення військово значущої інформації. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 151–162.

5. Мерник А. М., Стоян Є. О., Артеменко К. С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49–52.

6. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.

7. Самчинська О. А. Ст. 114-2 Кримінального кодексу України – необхідність чи порушення права на свободу слова. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу (м. Київ, 26 травня 2022 р.). Упоряд. : Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О., Новошицька В. І. Київ : КІП ім. Ігоря Сікорського. 2022. С. 92–95.

8. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

9. Киричко В. М. Обмеження конституційних прав на інформацію під час воєнного стану шляхом внесення змін до кримінального кодексу України. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конференції, м. Харків, 12 травня 2022 р. / [редкол. : Л. М. Демидова (голов. ред.) та ін.] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Громад. організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Харків : Право, 2022. С. 142–147.

10. Євтеєва Д. П., Лапкін А. В. До проблеми предмета кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 114-2 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 травня 2023 р. / [редкол. : Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін.]. Харків : Право, 2023. С. 216–219.

11. Хавронюк М. Порушення принципу законності і рівності перед законом у змінах до Кримінального кодексу під час війни. Аналіз помилок у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-zakonnosti-i-rivnosti-pered-zakonom-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>.

12. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 446 с.

13. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.

14. Будяченко О. М. Щодо напрямів вдосконалення правового забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про засоби відсічі збройної агресії російської федерації. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 травня 2022 р. / упоряд. та заг. ред. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 153–157.

15. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 6 березня 2023 р. у справі № 487/2555/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109361225>.

16. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 20 липня 2023 р. у справі № 202/7631/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112313268>.

17. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 лютого 2023 р. у справі № 759/13037/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109105854>.

References:

1. Movchan, R.O. (2022). Analiz kryminalno-pravovoi novely pro nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii (st. 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 326–330 [in Ukrainian].

2. Movchan, R.O. (2022). “Voieni” novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problem: monohrafiia. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].

3. Ponomarenko, Yu. (2022). Nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii ta zastosuvannia kryminalno-pravovykh zasobiv. *Pravo Ukrainy – The law of Ukraine*, 11, 100–117 [in Ukrainian].

4. Burda, P.O. (2023). Pro sotsialnu obumovlenist kryminalizatsii nesanktsionovanoho poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii. *Pravnychi chasopys Donetsko natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa – Legal journal of Donetsk National University named after Vasyl Stus*, 2, 151–162 [in Ukrainian].

5. Mernyk, A.M., Stoian, Ye.O., Artemenko, K.S. (2022). Obmezhenia prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod v umovakh voiennoho stanu v Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 11, 49–52 [in Ukrainian].
6. Kuznichenko, S.O. (2022). Kontsept obmezhenia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys – South Ukrainian legal journal*, 1–2, 32–36 [in Ukrainian].
7. Samchyńska, O.A. (2022). St. 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy – neobkhdnist chy porushennia prava na svobodu slova. *Pravovi zasoby protydii zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii: materialy kruhloho stolu (m. Kyiv, 26 travnia 2022 r.) – Legal means of combating crimes against the foundations of national security in conditions of military aggression: materials of the round table (Kyiv, May 26, 2022)*, 92–95. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].
8. Yemelianov, V.P. (2018). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna. Osnovni pytannia vchennia pro zlochyn: nauk.-prakt. posib. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Kyrychko, V.M. (2022). Obmezhenia konstytutsiinykh prav na informatsiiu pid chas voiennoho stanu shliakhom vnesennia zmin do kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Kryminalno-pravova okhorona informatsiinoi bezpeky: materialy VI Mizhnar. nauk. prakt. konferentsii, m. Kharkiv, 12 travnia 2022 r. – Criminal law protection of information security: materials VI International of science practice conference, Kharkiv, May 12, 2022*, 142–147 Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Yevtieieva, D.P., Lapkin, A.V. (2023). Do problemy predmeta kryminalnoho pravoporushennia za ch. 2 st. 114-2 KK Ukrainy. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuвання: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 11 travnia 2023 r. – National security of Ukraine in the conditions of informatization and globalization of social processes: modern threats and criminal law regulation: materials of VII International. science and practice conference. Kharkiv, May 11, 2023*, 216–219. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Khavroniuk, M. (2022). Porushennia pryntsypu zakonnosti i rivnosti pred zakonom u zminakh do Kryminalnoho kodeksu pid chas viiny. Analiz pomylok u zakonakh voiennoho chasu shchodo zmin Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-zakonnosti-i-rivnosti-pred-zakonom-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-viiny/> [in Ukrainian].
12. Pashchenko, O.O. (2018). Sotsialna obumovlenist zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist: monohrafiia. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
13. Balobanova, D.O. (2020). Dynamika kryminalnoho prava: doktrynalni polozhennia: monohrafiia. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
14. Budiachenko, O.M. (2022). Shchodo napriamiv vdoskonalennia pravovoho zabezpechennia protydii nesanktsionovanomu poshyrenniu informatsii pro zasoby vidsichi zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini : materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Kharkiv, 5 travnia 2022 r. – Criminal and legal responses to challenges of martial law in Ukraine: materials of the International of science conference, Kharkiv, May 5, 2022*, 153–157. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
15. Vyrok Zavodskoho raionnoho sudu m. Mykolaieva vid 6 bereznia 2023 r. u spravi № 487/2555/22 (2023). N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109361225> [in Ukrainian].
16. Vyrok Industrialnoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 20 lypnia 2023 r. u spravi № 202/7631/23 (2023). N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112313268> [in Ukrainian].
17. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 20 liutoho 2023 r. u spravi № 759/13037/22 (2023). N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109105854> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 20.07.2024

Movchan R., Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Constitutional, International and Criminal Law of Donetsk Vasyl Stus National University (Vinnytsia, Ukraine)

Burda P., Postgraduate of the Department of Constitutional, International and Criminal Law of Donetsk Vasyl Stus National University (Vinnytsia, Ukraine)

THEORETICAL BASICS OF LIMITATION OF HUMAN RIGHTS TO INFORMATION UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: SYSTEMATIC AND LEGAL ASPECT

The article provides a critical analysis of the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine on the introduction of criminal liability for the unauthorized dissemination of military information, as a result of which a scientifically based answer to the question of the consistency of this step with the general legal system principles of criminalization developed in the criminal law doctrine was obtained.

It has been proven that although the criminalization of the analyzed act led to the restriction of the constitutional right to free dissemination of information (Article 34 of the Constitution of Ukraine), such a step was absolutely justified not only from a social point of view, but also has specific legal, including constitutional, legal basis. Among other things, this conclusion is justified by calling on, firstly, Part 3 of Art. 34 of the Constitution of Ukraine, which indicates that the right to free dissemination of information may be limited by law in the interests of national security, secondly, Art. 64 of the Basic Law, which allows restrictions (with an indication of the period of validity of these restrictions) of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen in conditions of war or a state of emergency, as well as an exhaustive list of rights and freedoms that cannot be limited, the list of which does not include the right to free dissemination of information.

It is substantiated that the addition of the Criminal Code of Ukraine with a new Article 114-2 does not contradict the norms of any of the other branches of domestic legislation.

Taking into account that provided by Art. 114-2 of the Criminal Code of Ukraine, the restriction of human rights, firstly, is allowed by national legislation, and secondly, pursued the goal of protecting national security, it is concluded that the adoption of the decision analyzed in the article was made in strict accordance with the principle of international legal necessity and admissibility of criminalization.

At the end of the article, promising directions for further scientific research in the relevant field are defined.

Keywords: general theoretical principles, information, militarily significant information, human rights, unauthorized distribution, restriction of human rights, criminal responsibility, criminalization, aggression, war, martial law.